

ΠΕΡΙ ΤΙΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΎΜΝΟΥ

(Κυπρ., De bono patientiae 7)

ΥΠΟ

Κ. Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐκ τῆς ὕμνογραφίας τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας διεσώθησαν πολλὰ μὲν μνημεῖα ἑλληνικά, οὐδὲν ὅμως λατινικόν, τόσον ὥστε οἱ πρῶτοι πλήρεις ὕμνοι, τοὺς ὁποίους κατέχομεν, εἶναι οἱ ποιηθέντες ὑπὸ τοῦ Ἰλαρίου ἐπισκόπου Πικταβίου¹, ἐκ δὲ τῆς προγενεστέρας ἐποχῆς μόνον σπάρραγμα ἐκ τινος ὕμνου διασωθὲν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ². Καὶ ὅμως αἱ ἐκκλησιαὶ τῆς λατινικῆς Ἀφρικῆς εἶχον σπουδαίως ἀναπτύξει τὴν λατρείαν, καὶ μάλιστα ἐνωρίτατα εἶχον συντάξει ὕμνους εἰς μάρτυρας κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Τερτυλλιανοῦ³.

Εἰς αὐτὴν λοιπὸν τὴν πλουσίαν ὕμνολογικὴν παραγωγὴν πιστεύομεν ὅτι ἀνήκει χωρίον τῆς πραγματείας τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ De bono patientiae (κεφ. 26), παραδοθὲν φυσικὰ καταλογάδην⁴. Ἄλλ' ὁ μελετῶν τὴν πραγματείαν τοῦ

1. Ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ A. Feder, S. Hilarii Pictaviensis opera, pars IV: CSEL τ. 65, σ. 209 ἐξ. Διεξοδικὴν μελέτην τῆς ἀρχαίας λατινικῆς ὕμνολογίας παρέχει ὁ G. Funaioli, Studi sull' innologia popolare cristiana dei primi secoli: Atti della Accademia nazionale dei Lincei, ser. 8, Memorie. Classe di scienze morali, storiche e filologiche, vol. IV, 1952, σ. 341 ἐξ.

2. O. P. Cagin, Te Deum ou Illatio: Contribution à l'histoire de l'eucologie latine à propos des origines du Te Deum, Solesmes 1860, παρὰ Funaioli, ἔσθ' ἀν., σ. 479, εἰκάζει ὅτι τὸ χωρίον: illic apostolorum gloriosus chorus, illic prophetarum exultantium numerus, illic martyrum innumerabilis populus ob certaminis et passionis gloriam coronatus... (Κυπριανοῦ, De mortalitate 26) εἶναι τμήμα ὕμνου, ἐπειδὴ σχεδὸν αὐτοῦσιον εὑρίσκεται εἰς τὸν γνωστὸν ὕμνον Te Deum στ. 7-9: Te gloriosus apostolorum chorus | Te prophetarum laudabilis numerus | Te martyrum candidatus laudet exercitus.

3. Cantatur enim et exitus martyrum (Τερτυλλιανοῦ, Scorpiace VII, 2). Διὰ τὴν λατρείαν τῶν ἀφρικανικῶν ἐκκλησιῶν βλ. F. Cabrol, Afrique — liturgie anténicéenne: DAL τ. 1, σ. 591 ἐξ., περὶ δὲ τῆς τιμῆς τῆς ἀποδιδομένης εἰς τοὺς μάρτυρας H. Leclercq, L' Afrique chrétienne, τ. 1 [Bibliothèque de l'enseignement de l'histoire ecclésiastique] Paris 1904, σ. 249 ἐξ.

4. Ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι χριστιανικοὶ ὕμνοι οἱ ποιηθέντες ἑλληνιστὶ παρεδόθησαν καταλογάδην διὰ τῆς Κ.Δ., τῶν ἀποστολικῶν πατέρων καὶ τῶν ἀποκρύφων. Βλ. J. Kroll, Die christliche Hymnodik bis zu Klemens von Alexandria, [Wissensch. Buchges. Reihe «Libelli», Bd. 240], Darmstadt 1968, σ. 47 ἐξ. (α' ἔκδ. 1922). Π. Ν. Τρεμπέλα, Ἐκλογή ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ὕμνογραφίας [Βιβλιοθήκη Ἀποστολικῆς Διακονίας], Ἀθήναι 1949,

μάρτυρος ἐπισκόπου τῆς Καρχηδόνος καὶ γνωρίζων τὸ ἐπιμελημένον ὕφος του θὰ διαπιστώσῃ ὅτι τὸ χωρίον αὐτὸ εἶναι ξένον, διότι αἱ μὲν προτάσεις αὐτοῦ εἶναι βραχεῖαι καὶ ἀσύνδετοι μετὰξὺ των, ἐνῶ τοῦ Κυπριανοῦ αἱ προτάσεις εἶναι πάντοτε μακρότεραι καὶ συνδεδεμένοι τόσοι πρὸς ἀλλήλας, ὥστε ἐκάστη ν' ἀποτελῇ προϋπόθεσιν λογικὴν τῆς ἐπομένης· δεικνύουσι δὲ τόσοι πολὺ εἶχεν ἐπεξεργασθῆ ὁ συγγραφεὺς τὰ γραπτὰ του⁵. "Ὁ,τι κυρίως δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ ὕμνου εἶναι τὸ ἔρρυθμον τοῦ τεμαχίου κατὰ πρῶτον λόγον, διότι ἡ σύνταξις ὕμνων εἰς ἔρρυθμον λόγον ἦτο τότε συνηθεστάτη, ἐφ' ὅσον ὄχι μόνον ὁ ὕμνος *Te Deum*⁶, ἀλλὰ καὶ ὁ ἑωθινὸς ὕμνος⁷, καὶ πολλοὶ ἄλλοι γνωστοὶ διὰ τῶν πατέρων, τῆς Κ.Δ., καὶ τῶν ἀποκρύφων ἔχουν κυρίως ῥυθμόν. Ἔτερον στοιχεῖον, πείθον ὅτι πρόκειται περὶ ὕμνου, εἶναι ἡ κατὰ τὸν ἀντιθετικὸν παραλληλισμὸν τῶν κώλων δομὴ τοῦ χωρίου. Ὁ ἀντιθετικὸς παραλληλισμὸς τῶν μελῶν ἦτο, ὡς γνωστόν, συνήθης εἰς τὴν βιβλικὴν ποίησιν⁸, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λατινικὴν δὲν ἦτο ἄγνωστος, διότι ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου καὶ τοῦ Προπερτίου⁹. εἰς δὲ τὴν βυζαντινὴν ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρως προσφιλῆς¹⁰. Ἀκόμη δὲ καὶ τὸ ὁμοιοτέλευτον τῶν ἡμιστιχίων τοῦ χωρίου εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ἔχομεν ὕμνον ἐνώπιον ἡμῶν. Τὸ χωρίον λοιπὸν ἔχει οὕτω:

Coronaretur spinis qui martyras floribus coronat aeternis, palmis in faciem verberaretur qui palmas veras vincens tribuit, spoliaretur veste terrena qui indumento immortalitatis ceteros vestit, ci-

σ. 4 ἐξ. Δ. Ι. Πάλλα, Ὁ ὕμνος τῶν Ἠράξεων τοῦ Ἰωάννου κεφ. 94-97 (Παρατηρήσεις στὴν πρωτοχριστιανικὴ ποίηση): *Mélanges offerts à O. et M. Merlier*, τ. 2, Athènes 1956, σ. 221 ἐξ. Ἰ. Δ. Καραβιδοπούλου, Ὁ χριστολογικὸς ὕμνος ἐν Φιλιππ. 2,6-11: *Θεολογία* τ. 34, 1963, σ. 266 ἐξ. Β. Π. Στογιάννου, Ἡ χριστολογία τῶν ἐπιστολῶν Ἰγνατίου τοῦ καὶ Θεοφύρου: *Θεολογικὸν συμπόσιον. Χριστήριον εἰς τὸν καθηγ. Π. Κ. Χρήστου, Θεσσαλονίκη* 1967, σ. 76 ἐξ. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Καρχηδόνος, ταύτης ἐδημοσιεύθη νεοελληνικὴ μετάφρασις ὑπὸ τοῦ Γρηγ. Ζιγαβηνοῦ, Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Κυπριανοῦ ἐπισκόπου Καρχηδόνος λόγος περὶ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς ὑπομονῆς: Ἐκκλ. Κήρυξ τ. 7, 1863, σ. 241 ἐξ.

5. Περὶ τῆς λογοτεχνικῆς ἀξίας τοῦ Κυπριανοῦ βλ. Schanz-Hosius-Krüger, *Geschichte der römischen Literatur bis zum Gesetzgebungswerk des Kaisers Justinian* [Handbuch der Altertumswissenschaft, 8. Abt. 3. T.] 3. T., München 1959, σ. 367. 386 ἐξ.

6. Funaioli, ἐνθ' ἀν., σ. 478.

7. Τρεμπέλα, ἐνθ' ἀν., σ. 36, σημ. 1.

8. Π. Ι. Μπρατσιώτου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην*, Ἐν Ἀθήναις 1937, σ. 270.

9. Πρβ. ἐνδεικτικῶς O. Weise, *Χαρακτηρισμὸς τῆς λατινικῆς γλώσσης*, ἑλλην. μετάφρ. Γ. Κ. Γρατσιάτου, [Βιβλιοθήκη Μαρασῆ], Ἐν Ἀθήναις 1905, σ. 119.

10. Βλ. τὴν εἰδικὴν μελέτην τοῦ Θ. Σόδη, Ἡ ἀντίθεση τοῦ λόγου στὴ βυζαντινὴ ὕμνογραφία, Ἀθήναι 1951.

baretur felle qui cibum caelestem dedit, aceto potaretur qui salubri poculo propinavit.

Χωριζόμενον δὲ εἰς ἡμιστίχια:

Coronaretur spinis

qui martyras floribus coronat aeternis

palmis in faciem verberaretur

qui palmas veras vincentibus tribuit

spoliaretur veste terrena

qui indumento immortalitatis ceteros vestit

cibaretur felle

qui cibum caelestem dedit

aceto potaretur

qui salubri poculo propinavit.

Καὶ ἐξ ἀπλῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἀφρικανικοῦ ὕμνου διαπιστώνεται ἡ μεγάλη συγγένειά του πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἰδιόμελον «Σήμερον κρεμᾶται ἐπὶ ξύλου»¹¹· καὶ εἰδικώτερον: coronaretur spinis qui...—«στέφανον ἐξ ἀκανθῶν περιτίθεται ὁ...» καὶ palmis in faciem verberaretur qui...—«ῥάπισμα κατεδέξατο ὁ...». Ἐπίσης καὶ πρὸς τοὺς εὐχαριστιακοὺς ἐκείνους ὕμνους, τοὺς ὁποίους ἐδημοσίευσεν ὁ N. Borgia¹² καὶ ἀνετύπωσεν ὁ Τρεμπέλας¹³, παρατηροῦμεν ὁμοιότητα καὶ μάλιστα πρὸς τὴν ἡ' στροφὴν: «Ἀντὶ τοῦ ἀκανθίνου | στεφάνου ἐκείνου | τὸν στέφανον (πάρασχε) | ἡμῶν ἀμαράντινον». Κατακλείοντες ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν «ψαλμὸν»¹⁴ ὕμνου ἄνωγα τὸν Χριστὸν ὡς ἀρχηγὸν καὶ βραβευτὴν τῶν μαρτύρων εἰς τὸ διασωθῆναι τμημα. Οὗτος ἐψάλλετο ἐν τῇ λατινικῇ Ἀφρικῇ κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα, καθ' ἣν ἐποχὴν δηλαδὴ ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ αἰρετικὸς ἐπίσκοπος αὐτῆς Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς, ἀντίδρα κατὰ τῶν τοιούτων ὕμνων ὡς νεωτέρων δῆθεν¹⁵, ἀντιαιρετικὸς δὲ συγγραφεὺς ὀρθῶς ἐβεβαίωσε τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν¹⁶. Ἡ ἀρχαιότης λοιπὸν τῶν ὕμνων τῶν δοξολογούντων τὸν Χριστὸν εἶναι ἀναμφισβήτητος, ἐφ' ὅσον κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἐψάλλοντο καὶ εἰς τὴν λατινικὴν Ἀφρικὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ ἀφρικανικοῦ ὕμνου μᾶς ἀποκαλύπτεται ἡ παλαιὰ ἡλικία τοῦ ἑλληνικοῦ ἰδιομέλου, κατὰ τὰς πηγὰς καὶ τὰ πρότυπα του βεβαίως.

11. Τὸ ἰδιόμελον βλ. παρὰ Τρεμπέλα, ἔνθ' ἄν., σ. 58.

12. Frammenti eucharistici antichissimi, Grottaferrata 1932.

13. Ἐνθ' ἄν., σ. 15.

14. Διὰ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως εἰς τὴν ἀρχαίαν χριστιανικὴν ἐποχὴν βλ. Π. Κ. Χρήστου, Ἡ ὕμνολογία τῆς ἀρχαϊκῆς ἐκκλησίας: ΒΕΘΣΠΘ τ. 3, 1958, σ. 76 ἐξ.

15. Εὐσεβ., Ἐκκλησ. Ἱστ. VII, 30,10.

16. Ἐνθ' ἄν., V, 28,5.